

Hasadó valóságok

A „fake news” kifejezés maga is álhírré válik, ha nem értjük meg alaposabban.

Alig néhány éve egyeduralkodónak számított az a nézet, hogy az internet fejlődésével és a közösségi platformok robbanásszerű terjedésével végre valóban egyenlő mértékben és közvetlenül formálhatjuk a demokráciát. A világháló alulról építkező struktúrája és a hatalmas mennyiségű heterogén információ törvényszerűen kizárják a tudatos torzítás, az elhallgatás vagy a manipuláció lehetőségét, szólt az érvelés, amit az arab tavasz kipattanása látszólag látványosan példázott. Aztán ahogy a valódi megújulás helyett csak még instabilabbá vált a régió, a hurrá-optimizmus is egyre sötétebb depresszióba csúszott.

A kritikus hangok és negatív vélemények felerősödése nem mostanában kezdődött, de Donald Trump és a Brexit óta a közösségi médiát apokaliptikus jelzőkkel szokás illetni. Míg 2016 egyik kulcskifejezése a „post-truth” volt, 2017 a „fake news” jegyében telt és vérmérséklettől függően a szólásszabadság, a demokrácia vagy a teljes nyugati világrend egyik legnagyobb veszélyforrásaként emlegetik és egyre hangosabban követelik a virtuális közösségi terek külső szabályozását.

Trump egyik kedvenc szófordulata hatalmas villámkarriert futott be és már jóval többet jelent az álhírnél. Jelenleg ott tartunk, hogy sokan és sokféleképp használják, azaz pro- és kontra automatikusan összekapcsolják mindenfélével anélkül, hogy előtte pontosan tisztáznák, mit is értenek a kifejezés alatt. A „fake news” maga is szenzáció lett és szép lassan ugyanúgy elferdíti és torzítja a tényeket, mint az álhírek, ezért érdemes alaposabban a fogalom mögé nézni.

A megváltozott technológiai környezetet ostromozók hajlamosak úgy gondolkodni, mintha valami egészen új helyzetről lenne szó, pedig az érzelmi befolyásolás, a kétes hitelességű információk továbbadása és a média tudatos manipulálása korántsem mai fejlemények. Ami a közösségi média megjelenésével jelentősen változott, az a hatékonyság és a sebesség. A célközönséget ma minden eddiginél gyorsabban és pontosabban el lehet érni, az átalakuló kommunikációs és médiafogyasztási szokások pedig tagadhatatlanul olyan tendenciákat indítottak el, melyek aggodalomra adnak okot.

Való igaz, a bárki számára szabadon és látszólag ingyen hozzáférhető hálózatokon soha nem lehetett még ennyire eredményesen információt gyűjteni, ellenőrizni vagy gyártani, a kérdéssel foglalkozó elemzések túlnyomó többsége kizárólag a technológiára, módszerekre vagy célokra koncentrál és elfeledkezik magáról a felhasználóról, aki egyértelműen az egész folyamat kulcsa.

Tény, hogy a Facebook, a Google és a hozzájuk hasonló tech-cégek üzleti modellje, az újfajta hirdetési szisztémák és a különféle oldalak motorháza alatt ketyegő titokzatos algoritmusok mind a bulvárosodás és a szenzációs álhírek terjedésének kedveznek. A közösségi média hajnalán a résztvevők önszabályozása még működhetett (a légből kapott híreket a kommentelők gyorsan hatástalanították), ma annyi a felhasználó és az információ, hogy az effajta kontroll lehetetlen.

Az automatizált, a klikkelések számára (azaz bevételre és/vagy politikai tőkére) optimalizált programok és troll seregek hibátlanul használják a platformok le-

hetőségeit és túl nagy tempót diktálnak. Ám az, aki az álhírek burjánzását és tolvagyúrózó hatását Zuckerberg, Trump vagy az orosz titkosszolgálatok nyakába varrja, az épp a lényegét hagyja figyelmen kívül: az egyszerű felhasználót, aki hozzászól, megoszt, tartalmat gyárt és magára zárja a valóság egy számára kényelmes olvasatát. (Bővebben: Baski Sándor: *Buborékok és barrikádok – Közélet a világhálón* – Filmvilág 2017/1.) A célzottan előállított álhírek volumene ugyanis eltölpül a személyes tartalmakhoz, megosztásokhoz és hozzászólásokhoz viszonyítva.

Mivel maga a technológia alapvetően értéksemleges, csak ráerősít a már létező attitűdökre. Az internet, a virtuális kommunikáció és a digitális közösségi terek az emberi agyra, viselkedésre vagy az információ feldolgozására gyakorolt hatásait kutató tudósok megállapításai – nem meglepő módon – tökéletesen rímelnék a társadalomtudósok megfigyeléseire. Az egyéni és közösségi szint egymás tükröképei, a „fake news” diadalmenetét, a szélsőséges, egymást kölcsönösen kizáró és tagadó világmagyarázatok terjedését, a közösen elfogadott tényalapok eltűnését így ebből a személyes nézőpontból is érdemes átgondolni.

A közösségi háló egyik nagy ígérete, hogy soha nem leszünk magányosak és unatkozni sem fogunk, hisz bárkivel bármikor kapcsolatba léphetünk. Bár ma virtuálisan többet kommunikálunk, mint valaha, ezek valójában vészesen egyoldalú és lebutított alkalmak. Sherry Turkle amerikai szociálpszichológus egyenesen úgy fogalmaz, itt az ideje visszakövetelni a valódi beszélgetéseinket. A chat-ablakokban felbukkanó másik ugyanis nincs jelen, inkább egyfajta illúzió, a virtuális csevegés során így gyengül az odafigyelés és az empátia. Ha valaki főleg így kapcsolódik az embertársaihoz, kevésbé fogja felismerni a másik érzéseit, ami előbb-utóbb az önértékelés és a külvilágról alkotott kép és az információfeldolgozás torzulásaihoz vezet.

Az agyunk egész egyszerűen nem úgy működik, mint a közösségi oldalak algoritmusai, azaz máshogyan kezeli az emberi kapcsolatainkat. A virtuális térben mindenki, még a legtávolabbi, egyébként már rég elfelejtett ismerős is érdekesnek, fontosnak és elérhetőnek tűnik. Az egyenlő megjelenés első pillantásra nagyon demokratikusnak tűnő elvből egyenesen következik, hogy egy ilyen

viszonyrendszerben bárki pillanatok alatt véleményvezérré válhat. Elég csak ráérezni a többiek hangulatára, a népszerűnek vélt álláspont hangoztatása a csoportnyomással és a nyájhatással keveredve könnyen öngerjesztővé válhat. Mivel mindenki a többiek figelmére vágyik, ezért olyasmit oszt meg, amiről úgy gondolja, a közössége ráharap. Ha kizárólag személyes kapcsolatteremtésre szeretnénk is használni ezeket a felületeket, akaratlanul is egy amorf információáramlásba kerülünk. Mindez a médiafogyasztási szokásainkat, így természetesen a filmhez való viszonyunkat és a filmkritika helyzetét is érzékenyen érinti. (Összeállításunkban a blogos filmértelmezéssel Pernecker Dávid és Szijártó Imre cikke foglalkozik bővebben. – A szerk.)

Evolúciós örökség, hogy a negatív hírek jobban megragadják az emberek figyelmét, így ezek nyilván jobban terjednek. A mai információdömpingben egy magát tájékozottnak tartó ember azonban már könnyen úgy érezheti, a jelen problémái előbb-utóbb biztosan maguk alá temetik az emberiséget. Ha persze objektíven vizsgálánk, könnyen belátható, valójában óriási lehetőségek állnak előttünk, ám ezt a nézetet több energiába telik képviselni, mint a negatív szemléletet követni.

A cinizmus nagyon kényelmes alapállás, hisz felment a felelősség alól, ami a „fake news” és a konteók hatásmechanizmusának egyik legfontosabb eleme. Ördögi kör ez, hisz ha a többség hasonlóan gondolkodik, a negatív jóslatok önbeteljesítővé válhatnak, amire aztán rögtön rávágható, „na ugye, mi előre megmondtuk”. Vagyis az a ha-

mis kép alakulhat ki, hogy a véleményvezérek és követőik valami kikezdehetetlen igazság vagy tudás birtokában vannak.

Az empátia háttérbe szorulásával és a cinizmussal a megváltozó médiafogyasztási szokások tökéletes szimbiózisban léteznek. A közösségi felületek vezető cégei a mai napig technológiai- és nem médiacégeknek tekintik magukat, ami azért fontos, mert így nem vállalnak felelősséget a rajtuk keresztül áramló tartalomért. A rá zúduló hírtömegből a felhasználó mazsoláz, azaz ő a saját hírfolyama szerkesztője és alakítója, aminek nem feltétlen van tudatában.

Nincs tényellenőrzés, sőt, az információkat akarva-akaratlan mindenki a saját nézetei, világlképe szerint formálja, ráadásul ha valami ezeknek ellentmond, nemhogy mérlegelni nem kell, de még csak szembesülni se vele. Csak be kell zárni a megfelelő ablakot, az algoritmusok a háttérben figyelik és megjegyzik, hogy mit is szeretnénk látni. Kényelmes, egyszerű, otthonos és fájdalommentes: észre sem vesszük és máris abban a bizonyos véleménybuborékban találjuk magunkat még akkor is, ha úgy gondoljuk magunkról, hogy nagyon éberek vagyunk és kritikusan gondolkodunk.

Mivel túl sok információ ömlik ránk, nincs időnk és energiánk megvizsgálni és elemezni egy hír vagy szöveg szélesebb kontextusát. Ahogy az iróniát is sokkal nehezebben ismerik fel a virtuális térben, úgy a ferdítéseket vagy hazugságokat sem feltétlenül csípjük el. A kétkedés vagy továbbgondolás helyett kulcsszavakra ugunk és automatikusan, gyakran zsigerből

reagálunk. Ha elér egy kritikus tömeget, a vicces paródiából halálosan komoly szöveg, a légből kapott fantazmagóriából vagy a féligazságból valódinak tűnő álhír lesz. A filmkritikának is ezzel a helyzettel kell szembenéznie, hisz a zsigeri nézői reakciók és bulvár-pletykák ma jóval nagyobb súlyt képviselnek, mint az át gondolt vélemények.

A tényre szilárduló véleményekből és spekulációkból végül olyan párhuzamos valóságok születnek, melyek között akár áthidalhatatlan szakadékok is keletkezhetnek. A közösen elfogadott tényalpok híján az építő vita lehetősége tűnik el, ami atomizálja a társadalmat és a manipulatív politikusoknak kedvez, akik nyilván tudatosan erősítik is ezeket a folyamatokat.

Az álhírek és dezinformációk efféle terjedése elsősorban azokban az országokban hatalmas probléma, ahol hiányzik vagy nagyon gyenge a független, a tényeket folyamatosan ellenőrző média, de a fejlett demokráciák is komoly kihívásokkal néznek szembe. Innen már csak az a kérdés, inkább optimisták vagyunk-e és mindebben a virtuális hálózatok egy régóta esedékes tisztulási folyamatát látjuk, vagy a negatív véleményeket követve megkongatjuk a vészharangot.

A „fake news” komplex problémájával pro- és kontra nagyon csábító és egyszerű visszaélni, ahogyan nagyon kényelmes a technológiára vagy a hatalomra mutogatni. A kezdeti hurráoptimizmus után beköszöntött a nagy kiábrándulás, de ha már egyszer úgy alakult, hogy több milliárd ember önként lemondott a személyes szabadsága egy részéről néhány cég javára, akkor érdemes megvizsgálni a saját egyéni lehetőségeinket.

Tudatosítanunk kell magunkban, hogy olyan üzleti vállalkozásokról beszélünk, amik profitot termelnek, azaz a jelenlegi helyzeten csak akkor változtatnak, ha tömegesen elfordulnak tőlük – ami egyébként a szavazatokra hajtó politikusra is igaz. Másrészt az internet még mindig egy kaotikusan burjánzó dzsungel, amit régen ünnepelni volt szokás, most pedig félni illik tőle. E két szélsőséges hozzáállás helyett talán érdemesebb lenne végre tényleg megtanulni helyesen használni, de ami még fontosabb, hogy mások véleményére akkor is nyitottnak kell maradnunk, ha számunkra elfogadhatatlanul érvelnek. Semmiféle gép nem ment fel ugyanis a nyílt, felelősségteljes gondolkodás alól. •

„Maga is szenzáció lett”
(Ed Helms:
The Fake News
with Ted Nelms)

